

Тарас Гарасимів

Національний університет «Львівська політехніка»,
Навчально-науковий Інститут права,
психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор,
заступник директора з наукової та міжнародної діяльності,
професор кафедри теорії, історії та філософії права
Garasumiv_@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4627-4774>

СУЧАСНІ КОНЦЕПТИ ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ «ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»

<http://doi.org/10.23939/law2020.28.031>

© Гарасимів Т., 2020

У статті на основі значного масиву джерельної бази як вітчизняної, так і зарубіжної проаналізовано сучасні концепти щодо осмислення феномену «громадянського суспільства». Зокрема, здійснено спробу систематизації та класифікації дослідницьких підходів до розуміння змісту, закономірностей формування й розвитку громадянського суспільства в сучасному світовому та українському науковому дискурсі. Відтак, можна виокремити як мінімум сім відносно самостійних дослідницьких підходів й багато більше спроб синергетичного поєднання різних з них у певних авторських комбінаціях. До самостійних підходів треба віднести, насамперед формально-правовий, інституційний, глобалізаційний, просторово-ціннісний, комунікаційний, діяльнісний та кейс-стаді.

Запропонована класифікація дослідницьких підходів до осмислення феномену громадянського суспільства у сучасному науковому дискурсі дає можливість сфокусувати увагу у межах певного підходу на тих чи інших інституційних, процедурних, ціннісних, діяльнісних, комунікаційних тощо характерологічних властивостях й особливостях громадянського суспільства, щоб у подальшому синергетично опрацювати узагальнюючі наукові пропозиції щодо його розвитку.

Ключові слова: громадянське суспільство; державна влада; соціум; формально-правовий підхід; просторово-ціннісний підхід; інституційний підхід; просторово-ціннісний підхід; глобалізаційний підхід; діяльнісний підхід; комунікаційний підхід.

Постановка проблеми. Проблема осмислення змісту, закономірностей формування та розвитку громадянського суспільства від «гегелівського» часу до сьогодні постійно знаходиться у фокусі філософського, соціетально-політичного та правового наукового дискурсу. Нині ця проблематика набуває дедалі більшої актуальності, як слушно стверджує британський публіцист Едвард Лукас у третьому тисячолітті громадянське суспільство отримує визнання елементу міцного базису політичної системи, навіть більш вагомого ніж вільні вибори, позаяк породжує феномен «громадянської відповідальності» [1, с. 135]. Особливу роль громадянське суспільство відіграє в перехідних суспільст-

вах, це яскраво показали події 2014 р. в Україні, коли громадянське суспільство виступило рушійною силою й вирішальним політичним суб'єктом, що обумовив початок революційних дій та остаточне повалення злочинного режиму. Трагічні події показали, що практика розвитку українського громадянського суспільства значно випереджує його наукове осмислення та тлумачення навіть попри численні наукові праці, що публікуються з моменту незалежності України.

Вищезначене актуалізує нове звернення до проблеми теорії та практики становлення і розвитку громадянського суспільства, щонайменше, в аспекті визначення сучасних концептуальних засад осмислення дефініції «громадянське суспільство».

Аналіз дослідження проблеми. Як нами зауважувалося, упродовж останніх десятиліть значна увага дослідників звернена до різних аспектів формування, становлення й розвитку громадянського суспільства. Зокрема, необхідно вирізнити значний науковий доробок зарубіжних вчених, а саме Дж. Александера, Х. Анхайера, Е. Внук-Липинського, Ф. Каваторти, В. Перес-Діаса, М. Глаціуса, Д. Льюїса, С. Салменніємі, А. Селігмана, М. Ховарда, Х. Шекінельгіна.

В Україні також публікуються цікаві наукові розвідки щодо проблематики громадянського суспільства С. Барматової, О. Білоусова, М. Бублія, М. Владимірова, Є. Гетьмана та А. Мерника, Л. Гонюкової та Ю. Горбаня, В. Дорошенка, С. Ішук, О. Кармазіної, С. Косінова, П. Кузьміна, О. Лотюк, А. Мацюка, А. Міхненко та М. Месюка, Л. Новосколькової, О. Пухкала, О. Радченка, М. Розумного, О. Рокицької, С. Соляра, М. Требіна, С. Третяк, К. Трими, Д. Чумакова. Отже, у цій статті ми спробуємо, опираючись на науковий доробок вищезазначених вітчизняних та західноєвропейських вчених, узагальнити сучасні концепти щодо осмислення феномену «громадянського суспільства».

Метою статті є визначення сучасних концептів щодо осмислення феномену «громадянського суспільства» в світовому та українському науковому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Як слушно зазначає Х. Анхайер, у світі дотепер не існує загальноприйнятих адекватних концептуальних й методологічних констант щодо осмислення громадянського суспільства [2, с. 8], що цілком підтверджується оглядом низки наукових публікацій. Це не є дивним, позаяк концепт «громадянського суспільства», як, зрештою, й концепт «демократії» є настільки широким, що доволі складно його вмістити у межі будь-якої цілісної наукової доктрини чи парадигми. Тому доводиться констатувати, що концепція громадянського суспільства й дотепер залишається нерозвинутою, а її застосування – вузькоприкладним [3, с. 43].

Втім, не можна заперечувати значної кількості доволі ґрунтовних фахових наукових розвідок з проблематики громадянського суспільства, його структури, функцій, механізмів взаємодії та впливу на процеси розвитку окремих держав і людства в цілому. На нашу думку, в науковому дискурсі осмислення ролі та значення громадянського суспільства для сучасної цивілізації можна виокремити як мінімум сім відносно самостійних дослідницьких підходів й багато більше спроб синергетичного поєднання різних з них у певних авторських комбінаціях. До самостійних підходів треба віднести, насамперед формально-правовий, інституційний, глобалізаційний, просторово-ціннісний, комунікаційний, діяльнісний та кейс-стаді.

Формально-правовий підхід є історично одним з найдавніших, що має радше регламентуючий характер й концентрує увагу на законодавчо визначених засадах формування громадянського суспільства, унормування правових процедур його функціонування, різновидів діяльності, прав та обов'язків окремих організацій, інститутів та індивідуумів як представників громадянського суспільства. У межах цього підходу працюють правники, які переконані, що успішне становлення громадянського суспільства передусім залежить від якості правового регулювання. Як зауважує С. Третяк

«нині Конституція України не містить і згадки про громадянське суспільство, що негативно відбивається на процесі формування цього суспільства» [4, с. 22]. У Конституції України прямо не вживається термін «громадянське суспільство», що є правовим упущенням у контексті теорії сучасного українського конституціоналізму.

Як наголошує О. Лотюк, «в Україні відсутній чіткий механізм конституційно-правового регулювання діяльності як недержавних суб'єктів громадянського суспільства, так і їх взаємодії з органами державної влади, а саме: законодавчо визначеної чіткої та послідовної характеристики суб'єктного складу та інститутів громадянського суспільства; ефективної системи регулювання конституційно-правових відносин інститутів громадянського суспільства і державного апарату; стабільних і чітких юридичних інструментів і процедур взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави, які забезпечують баланс їх інтересів» [5, с. 39]. Згідно з позицією вченої, саме нормами конституційного права закладається правовий фундамент ефективної побудови та розвитку громадянського суспільства.

Зауважимо, що прихильників формально-правового підходу досить часто критикують через його суттєву обмеженість, позаяк неможливо передбачити жодним законом усі форми самоорганізації громадян та аспекти життєдіяльності громадянського суспільства [6, с. 200].

Інституційний підхід акцентує увагу на системі інститутів громадянського суспільства, їх виникненні та функціонуванні, взаємодії між собою й іншими суб'єктами життєдіяльності соціуму. Так, М. Бублій застосовуючи інституційний підхід стверджує «початковим й визначальним елементом громадянського суспільства є індивідуум, а похідним – утворені ним соціальні інститути. Кожен індивідуум бере участь у правовідносинах всередині громадянського суспільства як самостійний суб'єкт, член сім'ї, член або ж учасник громадського об'єднання, частина соціальної групи. Проте, громадянське суспільство передбачає діяльність індивідуума більшою мірою в межах того чи іншого об'єднання в залежності від його інтересів й потреб» [7, с. 131]. Яскравим свідченням інституційного підходу є позиція Л. Новосколькової, яка стверджує, що «громадянське суспільство здійснює вплив на прийняття владних рішень за допомогою лише системи інститутів й організаційних структур, котра існує в кожному суспільстві» [8].

Втім є вчені, які вбачають у громадянському суспільстві «позаінституціональний феномен», що передбачає собою «особливу характеристику людського суспільства й державних інституцій з позицій рівня розвитку зрілості [3, с. 42]. З таких позицій можна говорити про просторово-ціннісний підхід, коли громадянське суспільство радше виступає як певний просторовий феномен – соціетальний простір людської життєдіяльності з характерним йому набором фундаментальних та інструментальних (операціональних) цінностей, у межах яких формуються політична, правова, економічна системи суспільства, система державного (ширше – публічного) управління тощо. На підтримку такої позиції виступає С. Соляр, характеризуючи громадянське суспільство «не станом, а певною сферою соціуму, що існує поряд з державою, втім окремо й незалежно від неї, в якій реалізуються щоденні інтереси громадян або їх об'єднань, охоплює соціально-організовані структури, що функціонують на основі розвинутих політичних, економічних та духовних відносин й, взаємодіючи з державою (чи вступаючи з нею в суперечність), вбезпечують узгодження різноманітних інтересів індивідуумів, реалізацію громадянських прав й свобод» [9, с. 933].

Аналогічною є позиція С. Барматової, яка розкриває громадянське суспільство як «символічне поле, набір соціальних інститутів, практик та цінностей, що охоплює комплекс основних соціетальних характеристик й параметрів життєдіяльності, відокремлене від держави і є самоорганізованим» [10, с. 27]. На основі просторово-ціннісного підходу держава виконує другорядну (похідну) роль від громадянського суспільства й визнається, що «державна влада постає лише в результаті суверенних прав та володіє повноваженнями тільки в межах, визначених народом згідно демократичної процедури» [11, с. 51].

Глобалізаційний підхід є одним із варіантів просторово-ціннісного з тією відмінністю, що тут йдеться вже не про окремі державою окреслені сфери соціуму, а власне про глобальну соціетальну сферу – всевітньо універсальний континуум, який здійснює організаційний, ціннісний і навіть діяльнісно-процедурний вплив у найвіддаленіших місцях земної кулі, у різних за формою державного устрою та режимами державах. Для всебічного осмислення такої моделі громадянського суспільства, звертаю увагу М. Требін, «важливо зрозуміти систему його цінностей, підстави державного устрою, ставлення до часу та простору, сприйнятливість до технічного прогресу і таке інше. Захід надає пріоритет цінностям особистості, розвитку, вільної побудови держави на засадах добровільного об'єднання економічно самостійних суб'єктів у великі територіальні спільності, визнається прогресом у сфері науки та технологій» [12, с. 165].

В контексті такого розуміння вчений К. Трима зазначає, що «під впливом глобалізації громадські організації в Україні набувають нових організаційних форм діяльності та досвіду функціонування у глобальних мережах. Процес інтернетизації діяльності організацій уможливує виникнення нових механізмів громадської мобілізації. Місце українських громадських об'єднань в глобальних суспільних процесах об'єктивно залежить від подальшого розвитку самих українських організацій та від позиції держави, яка створює умови для діяльності «третього сектору» [13, с. 99].

Діяльнісний підхід, акцентує увагу на політичній і соціальній діяльності організацій та індивідуумів громадянського суспільства, їх взаємодії із органами публічної влади й бізнес-структурами. Відтак, М. Требін визначає основні напрямки їх роботи: насамперед, участь громадських організацій у контрольній діяльності щодо державної влади; виконання правозахисної та соціальної функцій; захист природного середовища; участь у прийнятті політичних / державних рішень та в дорадчих органах; проведення незалежних аналітичних досліджень; організація акцій протестів тощо [12, с. 162].

Аналогічною є позиція Л. Гонюкової, яка зазначає «сучасна проблема українського суспільства полягає в тому, щоб оновити громадськість як інституцію, яка свідомо легітимує та контролює владу, відродити відмінність й рівновагу між державою і громадянським суспільством, а значить й раціональний контроль над управлінськими інституціями» [14, с. 509]. Дослідник С. Косінов також вважає, що головну роль у здійсненні громадського контролю безумовно необхідно визнати за громадянським суспільством. Разом з тим вчений зазначає, що «рівень реалізації цієї функції залежить від ступеня зрілості громадянського суспільства, розвиненості його демократичних інститутів» [15, с. 9].

Насправді, ідеалізувати взаємодію інституцій громадянського суспільства та держави не варто, позаяк ефективній взаємодії органів публічного управління із громадськістю перешкоджають не тільки інерція з боку державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування й службовців органів місцевого самоврядування, своєрідна імітація ними діалогу із інституціями громадянського суспільства, але й низький професійний рівень експертної спільноти, що веде до недостатньої спроможності громадськості протистояти протиправним діям посадовців» [16].

До того ж, взаємодія держави та громадянського суспільства може бути не лише партнерською і рівноправною, проте й однобічно спрямованою і маніпулятивною. Так, А. Міхненко застерігає, що нині ми є свідками підміни діалогових форм взаємодії між владою й інститутами громадянського суспільства на односторонній маніпулятивний вплив владних інституцій на суспільну свідомість. Певний перехід від діалогової комунікації до маніпуляції суспільною свідомістю стає досить небезпечним деструктивним чинником у процесі розвитку громадянського суспільства, позаяк здійснюється латентна трансформація громадянського суспільства у суспільство масове, котрим набагато легше керувати [17, с. 6–7].

Продовжуючи такі міркування О. Рокицька зауважує, що конструктивнішою є така позиція суб'єктів громадянського суспільства, яка допускає співпрацю, партнерські стосунки з органами державної влади. Так, здійснення партнерських стосунків між владою та суспільством реалізовується шляхом участі громадських організацій у вирішенні найважливіших соціальних проблем. Дослідниця виокремлює такі форми взаємодії громадських організацій із владними структурами:

- вираження інтересів соціуму (у вигляді громадянських ініціатив, декларацій, вимог);
- надання інформаційних й консультаційних послуг органам влади;
- здійснювання кваліфікованого контролю щодо прийняття органами влади рішень та їх виконання;
- формування кадрового потенціалу (резерву) для управлінських структур [18, с. 82].

Комунікаційний підхід, виступає одним із видів діяльнісного із особливим акцентом на визначальну роль комунікативної взаємодії та інформаційного обміну як домінант сучасності, що й дає нам підстави для виокремлення цього підходу у самостійний. Сьогодні, коли у світі відбувається тотальне й прискорене формування інформаційного суспільства, комунікація та інформація стають водночас і могутнім ресурсом влади, і джерелом духовних та матеріальних благ, і важливим інструментом формування та реалізації державної (ширше – публічної) політики. Як слушно зауважує Д. Чумаков «очевидним стає те, що становлення демократії та розширення свободи людини здобуваються не тільки на рівні встановлення відповідної правової та інституційної сфери і визначення етнічної та національної свідомості, вкрай важливим чинником є функціонування дискурсивних практик й пов'язаних з ними процесів мислення, суспільних взаємовідносин, комунікацій» [11]. Не випадково й знаний дослідник В. Дорошенко визначальним принципом функціонування здорового громадянського суспільства вважає свободу вираження поглядів, свободу інформації та право на її отримання [19, с. 223].

У контексті такого підходу Є. Гетьман аналізує громадянське суспільство як відкрите соціальне утворення, в якому абсолютно забезпечуються свобода слова, гласність, доступ до інформації (різного роду), широкий та постійний обмін освітніми, інформаційними технологіями з іншими країнами, наукове і культурне співробітництво зі зарубіжними державними та громадськими організаціями, сприяння діяльності іноземних і міжнародних об'єднань відповідно до принципів й норм міжнародного права [20, с. 8].

Кейс-стаді як науково-практичний підхід передбачає тісний взаємозв'язок теорії та практики прикладного аналізу. Нині він є надзвичайно популярним у західноєвропейській дослідницькій діяльності. Позаяк допомагає анатомувати і науково інтерпретувати конкретні політичні події та явища в окремих державах, виокремлювати особливості й закономірності, робити певні інтерполяції і витлумачення, які не окреслені у теоретичних викладках. У формі кейс-стаді опубліковано сучасні збірки порівняльних міждержавних досліджень, зокрема громадська діяльність представників громадянського суспільства в умовах авторитарних режимів досліджена Ф. Каватортою [21]; роль політичних та культурних контекстів на розвиток громадянського суспільства визначили М. Глаціус, Д. Льюїс та Х. Шекінельгіна [22]; перспективи взаємодії ринкових суб'єктів господарювання з інституціями громадянського суспільства визначив В. Перес-Діас [23].

Саме з позиції кейс-стаді М. Розумний слушно стверджує, що «проект розбудови громадянського суспільства» поки що не може бути прямо пов'язаний із жодним періодом української незалежності, позаяк він був присутнім у публічній сфері радше як утопічний бекграунд, що живився не так зв'язком із дійсністю, як своєю максимальною віддаленістю від неї. Концепт громадянського суспільства здійснював роль риторичної конклюдії до більшості суспільних дискусій та прикривав стратегічну невизначеність й смислово незавершеність проекту українського суспільного реформування як такого» [24, с. 6].

Висновки. Запропонована класифікація дослідницьких підходів до осмислення феномену громадянського суспільства у сучасному науковому дискурсі дає можливість сфокусувати увагу у межах певного підходу на тих чи інших інституційних, процедурних, ціннісних, діяльнісних, комунікаційних тощо характерологічних властивостях й особливостях громадянського суспільства, щоб у подальшому синергетично опрацювати узагальнюючі наукові пропозиції щодо його розвитку. При цьому треба розуміти, що віддаючи належне визначальним положенням теорій західних дослідників, використовувати їх в сучасній українській суспільно-політичній практиці необхідно обережно. Позаяк умови формування громадянського суспільства в західних державах й у нас істотно відмінні. Разом з тим, ті ж західні вчені переконані, що основи для позитивного розвитку громадянського суспільства в Україні існують [1, с. 124].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lucas E. Freedom ragged march. *Megachange: The World in 2050*. Edited by Daniel Franklin & John Andrews. New Jersey : John Wiley & Sons, 2012. Pp. 126–149.
2. Anheier H. *Civil Society: «Measurement, Evaluation, Policy»*. London: Taylor & Francis, 2013. 226 p.
3. Пухгал О. Г. Пошук природного шляху розвитку громадянського суспільства імператив новітньої української держави. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 4. С. 40–46.
4. Третяк С. М. Концептуальні засади реформування українського громадянського суспільства. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Вип. 2. С. 20–26.
5. Лотюк О. С. Конституційно–правовий механізм формування та підтримки інститутів громадянського суспільства. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 37–42.
6. Блистів Т. Класифікація підходів до розуміння концепту громадянського суспільства в сучасному науковому дискурсі. *Публічне управління: теорія та практика*. 2014. Вип. 1. С. 199–205.
7. Бублій М. П. Основні характеристики взаємодії громадянського суспільства та держави. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 2. С. 129–137.
8. Новоскольцева Л. О. Демократія в громадянському суспільстві: аналіз моделі інститутів держави. *Політологічні записки*. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Polzap_2013_7_11.pdf (дата звернення: 01.09. 2020).
9. Соляр С. П. Інститути громадянського суспільства. *Форум права*. 2013. № 1. С. 933–938.
10. Барматова С. П. Громадянське суспільство в Україні: тенденції та загрози. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2012. № 1. С. 27–29.
11. Владимиров М. В. Державна влада в умовах розвитку громадянського суспільства. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 2. С. 46–53.
12. Требін М. П. Сучасний стан громадянського суспільства в Україні: проблеми і перспективи. *Український соціум*. 2013. № 4. С. 161–174.
13. Трима К. А. Трансформаційні чинники українського громадянського суспільства. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Історія. Політологія*. 2012. Вип. 3. С. 91–100.
14. Гонюкова Л., Горбань Ю. Вплив громадсько–політичних рухів на розвиток громадянського суспільства в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 75. С. 508–510.
15. Косінов С. А. Контроль над публічною владою як функція громадянського суспільства. *Юрист України*. 2013. № 4. С. 5–10.
16. Кармазіна О. О. Взаємодія органів публічного управління з громадськістю в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2013_1_30.pdf (дата звернення: 01.09. 2020).
17. Міхненко А., Месюк М. Владні інститути та громадянське суспільство: діалог чи маніпуляція суспільною свідомістю? *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 2. С. 5–12.
18. Рокицька О. Ю. Організує значення державної влади для формування громадянського суспільства *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Соціологія*. 2012. Т. 177. Вип. 165. С. 76–82.
19. Дорошенко В. Деякі передумови та аспекти формування громадянського суспільства в Українській державі. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 3. С. 221–226.
20. Гетьман Є. А., Мерник А. М. Сучасні теоретико-правові концепції громадянського суспільства. *Юрист України*. 2011. № 3 (16). С. 5–9.
21. Savatorta F. *Civil Society Activism Under Authoritarian Rule: A Comparative Perspective* [ECPR studies in European political science]. New York, Routledge, 2013. 274 p.
22. Glasius M. *Exploring Civil Society: Political and Cultural Contexts*. Edited by Marlies Glasius, David Lewis, Nakan Seckinelgin – New York, Routledge, 2014. 224 p.
23. *Markets and civil society: the European experience in comparative perspective*. Edited by Victor Perez-Diaz. New York Oxford : Berghahn Books, 2014. 278 p.
24. Розумний М. М. «Громадянське суспільство» VS «політична нація». *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 2. С. 5–11.

REFERENCES

1. Lucas E. *Freedom ragged march. Megachange: The World in 2050*. Edited by Daniel Franklin & John Andrews. New Jersey : John Wiley & Sons, 2012. P. 126–149.
2. Anheier H. *Civil Society: «Measurement, Evaluation, Policy»*. London: Taylor & Francis, 2013. 226 p.
3. Pukhkal O. H. *Poshuk pryrodnoho shliakhu rozvytku hromadianskoho suspilstva imperatyv novitnoi ukrainskoi derzhavy*. [Search for a natural way of development of civil society is an imperative of the modern Ukrainian state]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. 2012. Vyp. 4. P. 40–46.
4. Tretiak S. M. *Kontseptualni zasady reformuvannia ukrainskoho hromadianskoho suspilstva*. [Conceptual principles of reforming Ukrainian civil society. Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy*. 2009. Vyp. 2. P. 20–26.
5. Lotiuk O. S. *Konstitutsiino-pravovi mekhanizm formuvannia ta pidtrymky institutiv hromadianskoho suspilstva*. [Constitutional and legal mechanism of formation and support of civil society institutions]. *Publichne pravo*. 2013. No. 2. P. 37–42.
6. Blystiv T. *Klasyfikatsiia pidkhodiv do rozuminnia kontseptu hromadianskoho suspilstva v suchasnomu naukovomu dyskursi*. [Classification of approaches to understanding the concept of civil society in modern scientific discourse]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*. 2014. Vyp. 1. P. 199–205.
7. Bublil M. P. *Osnovni kharakterystyky vzaiemodii hromadianskoho suspilstva ta derzhavy*. [The main characteristics of the interaction of civil society and the state]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*. 2013. No. 2. P. 129–137.
8. Novoskoltseva L. O. *Demokratiiia v hromadianskomu suspilstvi: analiz modeli institutiv derzhavy*. [Democracy in civil society: an analysis of the model of state institutions]. *Politolohichni zapysky*. 2013. No. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Polzap_2013_7_11.pdf (data zvernennia: 01.09. 2020).
9. Soliar S. P. *Instituty hromadianskoho suspilstva*. [Institutes of civil society]. *Forum prava*. 2013. No. 1. P. 933–938.
10. Barmatova S. P. *Hromadianske suspilstvo v Ukraini: tendentsii ta zahrozy*. [Civil society in Ukraine: trends and threats]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleння*. 2012. No. 1. P. 27–29.
11. Vladymyrov M. V. *Derzhavna vlada v umovakh rozvytku hromadianskoho suspilstva*. [State power in the development of civil society]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*. 2013. No. 2. P. 46–53.
12. Trebin M. P. *Suchasnyi stan hromadianskoho suspilstva v Ukraini: problemy i perspektyvy*. [The current state of civil society in Ukraine: problems and prospects]. *Ukrainskyi sotsium*. 2013. No. 4. P. 161–174.
13. Tryma K. A. *Transformatsiini chynnyky ukrainskoho hromadianskoho suspilstva*. [Transformational factors of Ukrainian civil society] *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu*. Ser. : Istoriiia. *Politolohiia*. 2012. Vyp. 3. P. 91–100.
14. Honiukova L., Horban Yu. *Vplyv hromadsko-politychnykh rukhiv na rozvytok hromadianskoho suspilstva v Ukraini*. [The influence of socio-political movements on the development of civil society in Ukraine] *Hileia: naukovyi visnyk*. 2013. No. 75. P. 508–510.
15. Kosinov S. A. *Kontrol nad publichnoiu vladoiu yak funktsiia hromadianskoho suspilstva*. [Control over public power as a function of civil society]. *Yuryst Ukrainy*. 2013. No. 4. P. 5–10.
16. Karmazina O. O. *Vzaiemodiia orhaniv publichnoho upravlinnia z hromadskistiu v konteksti rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini*. [Interaction of public administration bodies with the public in the context of civil society development in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*. 2013. No. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2013_1_30.pdf (data zvernennia: 01.09. 2020).
17. Mikhnenko A., Mesiuk M. *Vladni instituty ta hromadianske suspilstvo: dialoh chy manipuliatsiia suspilnoi svidomistiu?* [Power institutions and civil society: dialogue or manipulation of public consciousness?]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*. 2009. Vyp. 2. P. 5–12.
18. Rokytska O. Yu. *Orhanizuiuche znachennia derzhavnoi vlady dlia formuvannia hromadianskoho suspilstva* [Organizing importance of state power for the formation of civil society Scientific works of the Black Sea State University named after Petro Mohyla]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly*. Ser.: *Sotsiolohiia*. 2012. T. 177. Vyp. 165. P. 76–82.
19. Doroshenko V. *Deiaki peredumovy ta aspekty formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukrainii derzhavi*. [Some prerequisites and aspects of the formation of civil society in the Ukrainian state]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*. 2012. Vyp. 3. P. 221–226.
20. Hetman Ye. A., Mernyk A. M. *Suchasni teoretyko-pravovi kontseptsii hromadianskoho suspilstva*. [Modern theoretical and legal concepts of civil society.]. *Yuryst Ukrainy*. 2011. No. 3 (16). P. 5–9.
21. Cavatorta F. *Civil Society Activism Under Authoritarian Rule: A Comparative Perspective* [ECPR studies in European political science]. New York, Routledge, 2013. 274 p.
22. Glasius M. *Exploring Civil Society: Political and Cultural Contexts*. Edited by Marlies Glasius, David Lewis, Hakan Seckinelgin – New York, Routledge, 2014. 224 p.
23. *Markets and civil society: the European experience in comparative perspective*. Edited by Victor Perez-Diaz. New York Oxford : Berghahn Books, 2014. 278 p.
24. Rozumnyi M. M. «Hromadianske suspilstvo» VS «politychna natsiia». ["Civil Society» VS «political nation"']. *Stratehichni priorytety*. 2013. No. 2. P. 5–11.

Дата надходження: 05.10.2020 р.

**MODERN CONCEPTS ON UNDERSTANDING
THE PHENOMENON OF CIVIL SOCIETY**

The article analyzes modern concepts of understanding the phenomenon of «civil society» on the basis of a significant array of source base, both domestic and foreign. In particular, an attempt was made to systematize and classify research approaches to understanding the content, patterns of formation and development of civil society in modern world and Ukrainian scientific discourse. Thus, we can distinguish at least seven relatively independent research approaches and many more attempts to synergistically combine different of them in certain authorial combinations. Independent approaches should include, first of all, formal-legal, institutional, globalization, spatial-value, communication, activity and case studies.

The proposed classification of research approaches to understanding the phenomenon of civil society in modern scientific discourse makes it possible to focus within a certain approach on certain institutional, procedural, value, activity, communication, etc. characteristics and features of civil society to further synergistic elaboration. regarding its development.

Key words: civil society; state power; society; formal legal approach; spatial-value approach; institutional approach; spatial-value approach; globalization approach; activity approach; communication approach.